

A GDJE JE SPOMENIK BANU?

NATAŠA MATAUŠIĆ ▫ Hrvatski povijesni muzej, Zagreb

U Zbirci fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja iz Zagreba, pod inventarnim brojem 11696 čuva se album pod nazivom: *Zagreb u danima oslobođenja*. Prilikom njegove stručne obrade pozornost mi je privuklo nekoliko fotografija koje prikazuju manifestacije različitog karaktera koje su se u godinama neposredno po završetku Drugoga svjetskoga rata događale na Trgu bana Josipa Jelačića. Ovdje prezentirane fotografije samo su njihov manji dio.

U čemu je posebnost sadržaja tih fotografija? Pogledajte ih pažljivo još jedan put uz "nagradno" pitanje: Što ćete dobiti ako sastružete centralnu dekoraciju sa središnjeg gradskog trga?

Spomenik bana Jelačića, naravno.

Prelstavajući stare brojeve *Vjesnika* iz naše Dokumentarne zbirke, u potrazi za informacijama o razlozima maskiranja bana u najraznovrsnije maske, naišla sam na oskudne, ali to zanimljivije podatke.

Tako u *Vjesniku* br. 78 od petka 20. srpnja 1945. godine na trećoj stranici u tekstu pod naslovom: "Iznad Jelačićeva spomenika postavlja se 14 m visoki obelisk, među ostalim piše: Za predstojeći kongres Antifašističke fronte žena Hrvatske,¹ vrši OLIKPROP užurbane posljednje pripreme. Mladi umjetnici započeli su radom na organizaciji oko propagandne i dekorativne strane ovog kongresa tek prije dva tjedna. Posao je bio toliko ogroman, da se jedva vjerovalo, da će ga do početka kongresa svladati... Na prostoru Jelačićeva spomenika gradi se obelisk, koji će biti visok oko 14 metara, a na čiji će vrh biti postavljena petokraka zvijezda od 3 m visine. S dvije strane ovog obeliska stajat će ogromne skulpture, izrađene u posebnoj tehnici od papirnatog materijala, od kojih će jedna predstavljati ženu borca, a druga žetelicu. Na početku llice nalazit će se 14 metara visoke figure Hrvatice i Srkinje koje si pružaju ruku..."

U okviru OLIKPROP-a (Odjeljenja za likovnu propagandu pri Predsjedništvu vlade) djelovala je skupina od dvadesetak mladih umjetnika, đaka Obrtne škole (danas Škole primijenjenih umjetnosti), akademskih slikara i studenata Likovne akademije. Podijeljeni u tri ekipe: grafičko-crtачku, slikarsku i tehničku izrađivali su oglasne panoje, parole, zidne novine, reklame, karikature,

ilustracije, kao i sav propagandni materijal povezan s kampanjom za obnovu zemlje. Kao stalni članovi ili povremeni suradnici u Olikpropu su u to vrijeme radili i Edo Murtić, Andrija Maurović, Zvonimir Agbaba, Ferdo Bis, Zvonimir Faist, Mladen Veža, Emil Weber...

I doista za samo dva tjedna, nad spomenikom bana dignut je ogroman obelisk od dasaka, zapravo kvadar koji ga je potpuno prekrilo. Na povišenom postolju sa zapadne strane bila je izrađena trodimenzionalna figura žene (naslonjene na obelisk) sa srpom u jednoj i snopom žita u drugoj ruci. S istočne strane obeliska, na povišenom postolju bila je postavljena figura žene obučenu u narodnu nošnju s opancima na nogama i kapom titovkom na glavi. U obje ruke držala je pušku.

U *Vjesniku* br. 85 od nedjelje 29. srpnja 1945. pronašla sam tekst na stranici 4 pod naslovom: "*Proslava dana narodnog ustanka u Hrvatskoj*". U tekstu se, među ostalim navodi: "Uz veliki stup iznad spomenika bana Jelačića postavljene su dvije nove figure: ustanik s rogljama, jedinim oružjem, kojim se je narod u početku ustanka mogao oduprijeti i boriti se a s druge strane žena s puškom".²

Očigledno da za izradu jedne sasvim nove konstrukcije (od 21. do 27. srpnja) nije bilo dovoljno vremena. Stoga je na golem kvadratu iznad Jelačićeva spomenika zamijenjena figura žetelice s figurom ustanika s vilama, te na obje šire strane kvadra promijenjen tekst u skladu s događajem koji se obilježavao, odnosno slavio.

Sljedeće, 1946. godine situacija se ponavlja. Ban se opet maskira za potrebe proslave 1. svibnja, međunarodnog praznika rada i održavanja "svečane parade i smotre fiskulturnika u počast III. kongresa USAOJ-a".³

Prvog svibnja 1946. godine "...na srednjem dijelu tribine ispod velikog nakovanja zauzeli su mjesto članovi vlade Republike Hrvatske..."⁴.

Toga je dana, nad spomenikom bana niknuo visoki nakovanj (simbol rada). Na vrhu nakovanja postavljen je stilizirani grb Jugoslavije (?). Kako se samo nekoliko dana kasnije (11.-13. svibnja) u Zagrebu održavao III. kongres Saveza antifašističke omladine Jugoslavije, dekoracija je samo neznatno izmijenjena: uklonjeni su

1 U Zagrebu je 22. i 23. srpnja 1945. održan Prvi kongres Antifašističke fronte žena Hrvatske. Dan prije održavanja Kongresa na Trgu bana Josipa Jelačića održan je miting na kojem je sudjelovalo tisuće žena iz svih krajeva Hrvatske i Jugoslavije.

2 U Zagrebu je od 11. do 13. svibnja održan Treći kongres USAOJ-a, na kojem je promijenio naziv u Narodna omladina Jugoslavije. Drugi dan održavanja Kongresa na Trgu bana Josipa Jelačića održana je smotra omladine, pod nazivom Dan fiskulturnika.

3 *Vjesnik* br. 325 od ponedjeljka 13. svibnja 1946. godine. str. 3.

4 *Vjesnik* br. 317 od 3. svibnja 1946. str. 3.

sl. 1 Zagreb, 19. srpnja 1945. Miting Anti-fašističke fronte žena Hrvatske na Trgu bana Josipa Jelačića
HPM/MRNH 11697-18
Zbirka fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja iz Zagreba

dijelovi nakovanja kako bi se dobio jednostavan kvadar. Na vrhu kvadra postavljena je stilizirana petokraka, unutar koje se uokvirena snopom žita i prekrivena čekićem nalazila knjiga otvorena na slovima N (narodna) i O (omladina).

I 1947. godine slavio se u Zagrebu 1. svibnja. Centralna manifestacija održana je na Trgu bana Josipa Jelačića. Za ovu prigodu vrijedni neimari sagradili su nad spomenikom bana maketu električnog stupa visokog više od 15 m. U podnožju stupa sagrađena je maketa hidroelektrične turbine, ispred koje se nalazila tribina za svečane uzvanike. Na vrhu stupa stajala je zvijezda petokraka.

Monumentalna skulptura bana demontirana je noću 25. na 26. srpnja 1947. godine (uoči proslave Dana ustanka naroda Hrvatske koji se do 1990. godine slavio 27. srpnja kao republički praznik. Toga dana 1941. godine u Srbu, u Lici, grupa naoružanih ljudi napala je žandarmerijsku postaju Nezavisne Države Hrvatske. Nakon uspostave samostalne Republike Hrvatske, ovaj praznik je ukinut, a umjesto njega promoviran je Dan

antifašističke borbe koji se slavi 22. lipnja, na dan kada je 1941. godine formiran Sisački partizanski odred, kao prvi odred u okupiranoj Hrvatskoj.)

Dijelovi skulpture bili su pohranjeni u depo dvorišne zgrade Gliptoteke JAZU (danas Gliptoteke HAZU).

Uz veliku pompu i nazočnost predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i mnogih državnih i crkvenih dostojanstvenika, 16. listopada 1990. spomenik bana je vraćen na središnji zagrebački trg. Sljedeći dan skinuta je ploča s nazivom trga: "Trg Republike" i zamijenjena novom kojom je trgu vraćeno staro ime: "Trg bana Josipa Jelačića". Ploča s imenom: "Trg Republike" koja je skinuta 17. listopada 1990. pohranjena je u depou Hrvatskog povijesnog muzeja na Trgu žrtava fašizma, bivšem Trgu hrvatskih velikana, odnosno bivšem Trgu žrtava fašizma... Uklonjen u doba kada je djelatnost bana proglašavana kontrarevolucionarnom (ta on je pomogao rušenju revolucije u Beču), u promijenjenoj političkoj situaciji u kojoj je novo probudena nacionalna svijest tražila uporišta u prošlosti, ponovno je promoviran u junaka hrvatske povijesti kakvim se smatrao u vrijeme

5 Spomenik banu, rad austrijskog skulptora Antona Dominika Fernkorna, svečano je otkriven 16. prosinca 1966. godine. Otvorenju je bio prisutan osobni carev (car Franjo Josip) zastupnik, generalni pobočnik grof Bellagarde, zatim hrvatski ban Šokčević i mnogi drugi uglednici iz političkog i kulturnog života Hrvatske.

sl. 2 Zagreb 27. srpnja 1945. Proslava dana ustanka u Hrvatskoj. Povorka radnika tvornice ulja Zagreb. HPM/MRNH 11696-52
Zbirka fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja iz Zagreba

sl. 3 Zagreb, 12. svibnja 1946. "Svečana parada i smotra fiskulturnika u počast Trećeg kongresa Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije." HPM/MRNH 11696-25
Zbirka fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja iz Zagreba

sl. 4 Zagreb, 1. svibnja 1946. Trg bana Josipa Jelačića. Zagrebački tramvajci na svečanom mimohodu u povodu proslave Prvog svibnja, međunarodnog praznika rada. HPM/MRNH 11696-34
Zbirka fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja iz Zagreba

sl. 5 Zagreb, 1. svibnja 1947. Trg bana Josipa Jelačića. Svečani mimohod građana u povodu proslave međunarodnog praznika rada. MRNH/HPM 11696-33
Zbirka fotografija, filmova i negativa Hrvatskoga povijesnog muzeja iz Zagreba

kada je njemu u počast postavljen spomenik.⁵

Vrijednost samog spomenika, njegovo kulturno-povijesno i umjetničko značenje u svim je ovim događanjima bilo sasvim nevažno. Razlozi koji se utjecali na njegovo prikriivanje-maskiranje, uklanjanje i ponovno postavljanje bili su isključivo ideološke, odnosno političke prirode, a u skladu s trenutačnim stavovima vladajuće grupacije o ličnosti osobe koju predstavlja.

Nepostojanje objektivnog sustava vrijednosti utemeljenog na realnom značenju povijesnih osoba i pojava, uz promjenu političkih stavova koje nosi svaka promjena vlasti, našlo je svoj odraz, ne samo u navedenim događajima već i u mnogim sličnim događanjima iz naše suvremenosti: rušenju, devastaciji i uklanjanju mnogobrojnih spomenika narodnooslobodilačke borbe, promjeni naziva ulica, trgova i ustanova, prekrajanju udžbenika iz nacionalne povijesti...

WHERE IS THE BAN'S MONUMENT?

The Collection of Photographs, Films and Negatives of the Croatian History Museum in Zagreb holds an album titled "Zagreb in the Days of Liberation". While researching the album, the authoress' attention was drawn to several photographs that show various rallies in years immediately after World War II that were held at Zagreb's central square - Ban Jelačić's Square - around the monument to Ban Jelačić. The value of the monument itself, its cultural, historical and artistic significance is quite irrelevant to these events. The reasons that led to it being covered, camouflaged, removed and finally reinstated were exclusively ideological, political in nature, and were in line with the current views of the ruling elite concerning the personality that is depicted in the statue. The lack of an objective system of values based on the real significance of historical figures and phenomena, along with the change of political views that come with every change of power, has found its expression not only in these events, but also in many similar events from our time: the destruction, devastation and removal of numerous monuments to the Struggle for National Liberation, changes of the names of streets, squares and institutions, changes to history textbooks...